

Kaj je jezik?

naši odgovori: sredstvo za sporazumevanje

sistem (strukturalizem)

govor je uresničitev jezika (dobimo opozicijo jezik : govor)

ima funkcijo identifikacijskega elementa

profesorica:

« človeška metoda za prenašanje idej, čustev in želja s posebnimi simboli (Sapir, 1921)

« so besede, njihova izgovorjava, ki jih uporablja neka skupnost – uveljavitev s skupno rabo

« institucija, s katero in v kateri se človeška bitja sporazumevajo in vzpostavljajo interakcijo z drugimi, pri tem pa uporabljajo različne ustno-slušne arbitrarne/dogovorjene simbole (Hall, 1964)

« jezik je niz stavkov, vsak od teh stavkov pa je narejen na podlagi določenega niza prvin in določen je tudi v dolžini (glede na to, katere prvine ga sestavljajo) (Noam Chomsky, 1957, avtor dela Skladenjske strukture – temeljno delo za teorijo skladnje)

Središče teh definicij predstavlja **naravni človeški jezik** = jezik, ki ga uporabljajo ljudje in je tisti jezik, v katerega se ljudje rodijo in ga usvojijo iz okolja.

Poleg tega jezika pa obstajajo še:

naravni nečloveški jeziki

umetni jeziki (oblikovali so jih ljudje za določene namene, npr. esperanto)

Mi se bomo ukvarjali z naravnim človeškim jezikom.

Beri: Maria Golden: O jeziku in jezikoslovju (teorija strukturalizma)

Kaj pomeni, da nek jezik usvojimo/pridobimo, ko se rodimo v neko okolje?

Ali prinesemo vse informacije s seboj ali se mora še kasneje kaj zgoditi v okolju?

Anekdota: Finski par je hotel posvojiti otroka. Obvestili so ju, da bosta dobila novorojenčka kitajskih staršev. Nemudoma sta se začela učiti kitajsko, ker sta se bala, da se ne bosta mogla z njim pogovarjati.

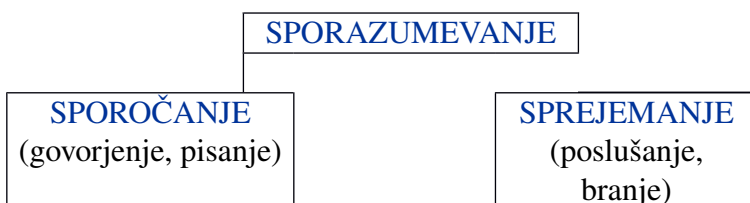
Kaj je tisto, kar oblikuje posameznikovo jezikovno zmožnost?

biologistične teorije – vse je v genih

skrajnosti

behavioristi (Skinner) – vsega se lahko naučimo iz okolja

PROCES RAZVOJA JEZIKOVNE ZMOŽNOSTI

V procesu sporazumevanja lahko sodelujemo uspešno, če imamo razvito jezikovno zmožnost. Naučiti se moramo sredstev, s katerimi stopamo v sporazumevalni proces, kjer nastopamo kot tvorec in naslovnik.

V procesu sporazumevanja imamo **4 sporazumevalne dejavnosti**.

Glede na to, ali besedilo tvorimo ali sprejemamo:

« tvorne/produktivne dejavnosti (kontekst sporočanja): **govorjenje**

pisanje

« receptivne dejavnosti (udeleženec je naslovnik, kontekst sprejemanja): **poslušanje**

branje

Glede na prenosnik:

« govorenje/poslušanje (slušni prenosnik zvok)

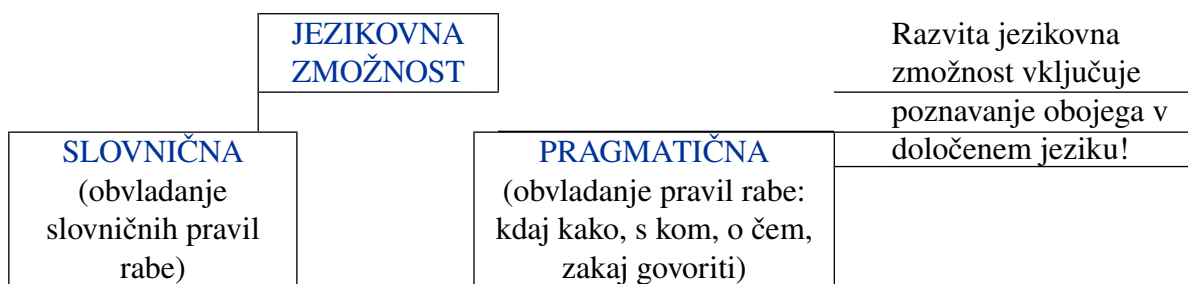
« pisanje/branje (odvijata se s pomočjo vidnega prenosnika svetlobe)

Toporišč:

« beseda komunikacija se lahko prevaja s sporočanjem

« komunikacija kot sporazumevanje (nadpomenka) - zavrne, ker izhaja iz tvorbe besede = v vsaki komunikaciji ne dosežemo sporazuma

Sporočanje (funkcijsko) ni zadostno poimenovanje, ker izloča receptivni dejavnosti (poslušanje, branje). Naslovnik vedno bistveno vpliva na neko besedilo.

Ko vstopamo v sporazumevalni proces, moramo vedeti nekaj o sredstvih s katerimi vstopamo v komunikacijo (= posameznikova jezikovna zmožnost). To je oblikovanje slovničnih in pragmatičnih pravil. Ko vstopamo v komunikacijski proces, moramo oceniti govorni položaj.

Na ravni **pragmatične zmožnosti** govorimo o (ne)ustrezni rabi jezika – npr. tikanje namesto vikanja (ne moremo govoriti (ne)pravilno).

Na ravni **slovnične zmožnosti** govorimo o **napakah**. Obvladati morano slovnična pravila nekega jezika: napačno/pravilno – npr. tujec.

METAJEZIKOVNA ZMOŽNOST = zmožnost razlagati o sredstvih, ki jih uporabljamo. Proces pouka v šoli vsebuje oboje:

« proces usvajanja jezika (jezikovna zmožnost)

« proces učenja jezika (metajezikovna zmožnost)

Proces pridobivanja jezikovnih zmožnosti

USVAJANJE jezika

« nenačrtno učenje
« okolje, kjer je to govor okolja
« v njem poteka celotna komunikacija
= PRVI jezik

UČENJE jezika

« načrtno učenje
« skonstruirano okolje
« komunikacija poteka le v posebej za to izbranih govornih položajih
= DRUGI/TUJI jezik

Prvi jezik = je tisti, ki ga usvojimo. Prirojene dispozicije se sprožijo pod vplivom okolja in univerzalne komponente (slovnice) se aktivirajo. Aktivirajo se tisti elementi, ki so značilni za jezik v katerega se rodimo. Sprožijo se s t.i. inputi. Aktivirajo se spontano iz okolja.

Učenje jezika:

« določeni so cilji, ki jim moramo slediti (načrtno učenje)

« skonstruirano okolje:

ne gre za naravne situacije

ne narekujejo izbire sredstve (vse govorne položaje si moramo zamisliti v glavi, zato smo tudi drugače motivirani kot sicer)

Metajezikovne zmožnosti – ponavadi je načrtovan proces učenja jezika. Razvoj metajezikovne zmožnosti se začne že z usvajanjem jezika.

ZMOŽNOST

Prvi je termin uporabil Noam Chomsky. Poimenoval ga je KOMPETENCA ali vedenje o jeziku (poznavanje pravil nekega jezika):

langue = poznavanje jezika

(parole = poznavanje rabe jezika)

KOMPETENCA

= poznavanje jezikovnega sistema (vedenje o jeziku in poznavanje pravil) – metajezikovna in slovnična zmožnost

: PERFORMANCA

= raba teh pravil v komunikaciji – pragmatična zmožnost

Nekateri raziskovalci so potem ugotovili, da je oboje nemogoče ločevati, zato so obema konceptoma (kompetenca in performanca) rekli kar kompetenca ali zmožnost. Različni avtorji, ki prisegajo na Noama Chomskega uporabljajo prilastek JEZIKOVNA kompetenca, drugi temu pravijo KOMUNIKACIJSKA kompetenca.

K nam je prišel izraz komunikacijska kompetenca, ki so jo prevedli SPORAZUMEVALNA ZMOŽNOST, vendar se to izkaže za neprimerno poimenovanje. Sporazumevanje kot nadpomenka pomeni dajanje prednosti enemu od konceptov (pragmatiki). Tako poimenovanje uporabljajo Olga Kunst Gnamuš, Marja Bešter Turk ... V našem učnem načrtu pa je logika tega

koncepta že drugačna! Tako hierarhiziranje ni primerno. Potrebni sta **obe vrsti pravil** in to se mora odražati tudi v poimenovanju = **ZMOŽNOSTI** (termin vključuje oboje).

ROJENI GOVOREC = native speaker (domači/naravni govorec) je tisti, ki usvoji nek jezik kot prvi jezik, se vanj rodi (v njem misli, piše, govori ...).

Na izoblikovanje jezikovnih zmožnosti vplivajo:

notranji (biološki, psihološki) **dejavniki**

zunanji (socialni, sociološki) **dejavniki**

Danes prevladuje mnenje, da na razvoj govora vplivata enako obe vrsti dejavnikov (obstajajo pa tudi skrajna mnenja).

Kritična meja/doba, ko se še lahko naučiš človeškega jezika, če do takrat ne živiš v tem okolju (npr. volčji otroci) – starejši smo, težje je.

Šole/pristopi:

STRUKTURALIZEM se ukvarja predvsem s pravili (langue), opisom sistema, formalnimi strukturami ...

FUNKCIJSKI PRISTOP jezik poskuša opisati v njegovih funkcijah. Funkcije, ki jih izražamo z različnimi jezikovnimi sredstvi, so različne. Funkcijskost pokriva paleto različnih možnosti. Ni neke enotne teorije. Oblikovale so se različne šole, ki so se usmerile v različne problematike.

Češka funkcijska šola se ukvarja s področjem, ki neposredno sodi na področje funkcijskosti = raziskovanje funkcij jezika – izbira določenih sredstev. Kombinacija teh sredstev definira zvrst. Poleg zvrstnosti se ukvarjajo tudi z raziskovanjem besednega reda (sega v skladenjski opis). Presega raven stavka (govorimo na ravni besedila, določena pravila pa nas zanimajo na ravni stavka) – Hávranka, Mathesius (aktualna členjenost stavka – načelo členitve po aktualnosti) – pojasnjuje kako razvrščamo informacije glede na pomembnost v stavkih/besedilih.

VB (M. A. K. Halliday) – eden najbolj znanih predstavnikov funkcijskega jezikoslovja. Šel je v smer sistemskega funkcionalizma. Avtor uvoda v funkcijsko slovnico. Svoj pristop j prenesel v Avstralijo in oblikoval Sydneysko šolo.

Ameriška šola (Van Valin, Lee, Grossman) – skladenjske teorije (vezljivostna teorija); nizozemska šola (Van Dijk).

Vsi ti raziskovalci menijo, da je slovnica drugotni sistem (izhajajo iz komunikacije) = slovnica je bila oblikovana na podlagi rabe jezika.

Nekateri funkcionalisti kot temeljni princip funkcionalizma razlagajo **PRINCIP TEKMOVANJA**. V jeziku imamo omejeno število sredstev s katerimi lahko izražamo različne funkcije. Na voljo imamo leksikalne izraze (besede), različne oblike besed (leksemi se pregibajo), besedni red in potek intonacije (= to so razredi sredstev za izražanje različnih funkcij). Funkcij je na voljo več kot sredstev.

Funkcije:

stav čnočlenske funkcije

kategorije pomenskega/globinskega pomena = udele ženske vloge

tvorci svoj odnos do tistega o čemer govorimo lahko izražamo z obliko (glagolski naklon) – več funkcij izraznih oblik

pomenske funkcije izražamo z leksemom
pomembnost informacije (topik in fokus nam povesta katera informacija je pomembnejša):

pomembne besede damo na konec = **rema/fokus/jedro**

nepomembne besede damo na začetek = **tema/topik/izhodišče**

katera dele ženski vloga nam je pomembnejša – damo jo namesto osebk

TEKMOVANJE: funkcije med seboj tekmujejo, da bi bile izražene. Tekmovanje se konča tako, da lahko eno sredstvo izraža več funkcij hkrati (=mirno sožitje/simbioza funkcij).

Npr. osebek: stavčnočlenska funkcija (osebek),

če je na 1. mestu je tema/topik,

vršilec dejanja.

Pri določenih jezikih so nekatera sredstva omejena le na določanje ene funkcije. Spoznanj, do katerih so prišli na določenem jezikovnem področju, ne moremo kar prenesti v drug jezik (= različna sredstva za različne funkcije v različnih jezikih).

SPOROČANJE

= komunikacijski proces, ki se odvija pri naslovniku

Jerca Vogel se ukvarja s poslu šanjem

pedagogi in psihologi (Sonja Pe čjak) se ukvarjajo z receptivnimi dejavnostmi

prof. Grosman

s poslu šanjem se ukvarja Leopoldina Plut Pregelj

Sprejemanje je pridobilo svojo vrednost znotraj učnega načrta sredi 90. let (je ena temeljnih komunikacijskih komponent). Gledali bomo na proces sprejemanja s stališča sooblikovanja besedila in kako interpretiramo izbrana sredstva (ko besedilo sestavljamo, moramo imeti v mislih naslovnika).

Vsaka situacija v kateri se nahajamo še ne zagotavlja, da bomo tisto besedilo, ki smo ga slišali/brali, tudi razumeli. Ločimo med več fazami v procesu:

1. ZAZNAVANJE

Zaznavanje nam omogoči, da **sprejmemo** neko besedilo in ga morda tudi razumemo (branje in poslušanje še ne pomenita dejanskega razumevanja besedila). Receptivni dejavnosti poslušanja in branja se začneta pri zaznavanju (s sprejemanjem slušnih/vidnih signalov). Pri tem se lahko pojavljajo **motnje**, ki nam to zaznavanje onemogočijo: razni šumi v okolju, kvaliteta glasu govorca, tiho govorjenje tvorca; branje: velikost črk oziroma nabor. Če je zaznavanje moteno, potem bo končno razumevanje slabše. Pri zaznavanju gre za to, kakšna je **kvaliteta dražljaja**.

jezik kretenj/kretalni jezik (Marja Be šter Turk) ima vse značilnosti kot ostali sistemi, se pa jeziki kretenj med seboj razlikujejo

črke (npr. grški alfabet, morsejeva abeceda) – če jih ne poznamo, jih ne moremo prebrati

črke nimajo oblik kot smo navajeni (npr. neupoštevanje konvencije, da se besede

končajo s presledki)
pomembna je kvaliteta dražljaja (če je slab, imamo otežkočeno sprejemanje), pokaže se v motenju procesa razumevanja besedila in na daljši rok

2. Ko je zaznavanje že omogočeno, sledijo **VIŠJI SPOZNAVNI PROCESI**:

- a) **prepoznavanje besede** (med besedami)
- b) **razčlenjevanje** (katere besede sodijo skupaj in tvorijo pomenske enote, ki so lahko tudi skladenjske enote)
- c) **semantična interpretacija** (pomenska analiza – ali se pomeni družijo med seboj, ustrezajo dejanskemu stanju)

-) **pragmatična interpretacija** (ali ustreza besedilo kontekstu, ali gre za primerno izbiro želimo prepoznati smisel nekega besedila)

a) **PREPOZNAVANJE BESEDE**

V govorjenem besedilu nam signale dajejo prozodična sredstva (potek in tonacije in premori), problem pa nastane, ko v govoru govorec tega ne realizira pravilno.

mag. Nataša Hribar: analiza političnega diskurza

Kaj vpliva na prepoznavanje besed?

nebeseda je vsako tisto zaporedje, ki ga **ni v slovarju**

če mi besede ne prepoznamo, ni nujno, da to ni beseda (je le nimamo v svojem **mentalnem slovarju**)

besede in pravila nekega jezika so shranjena v mentalnem slovarju

kdaj pride beseda v mentalni slovar in kako do nje dostopamo, je odvisno od **konteksta**

odločitve so lahko bolj ali manj hitre glede na to, koliko so **podobne** slovenskim

besedam: besedo beremo kot celoto (nahr**t**nik : nahr**bn**ik), pri besedi bulvanje pa je

zaporedje že na začetku drugačno

Model prepoznavanja besed

pogostnost (hitreje prepoznamo pogoste besede, počasneje manj pogoste)

besedni/nebesedni učinki (hitreje zavrremo tiste besede, ki niso podobne drugim)

sobesedilni učinki (hitreje prepoznamo besedo v sobesedilu/kontekstu; v sobesedilu prepoznavamo prenesene pomene – to je odvisno tudi od našega védenja)

kakovost spodbude ali nepravilnosti (nabor znakov – če ni primeren je slabše)

učinki besedne premoči

Kako poteka proces prepoznavanja besed? (več interpretacij)

LOGOGENI MODEL (poznan v jezikoslovju; kaže na kakšen način naj bi dostopali do informacij v našem mentalnem slovarju)

slušni dražljaj

vizualni dražljaj

slušna analiza

vizualna analiza

kognitivni sistem

logogeni sistem

glasovna
ponovitev

možni
odgovori

tiha
ponovitev

izhodni blažilec

odgovor

Shema kaže, da se na podlagi dražljajev in analize dražljajev, sproščajo samo določeni segmenti mentalnega slovarja. Shema je sistem za eno besedo – ko zaznamo dražljaj, ga analiziramo, ko vstopimo v mentalni slovar (logogeni sistem). V kognitivnem sistemu ugotavljamo, kaj bi lahko ta beseda pomenila. Besede imajo lahko več pomenov – izberemo med možnimi odgovori, zato je treba dobro analizirati dražljaj.

Pogosto je kontekst tisti, ki olajša razumevanje. Bistveno je, da **posamezne elemente analiziramo v kontekstu**. Del konteksta, ki vpliva na prepoznavanje je mentalni svet (= vedenje o temi/teoriji o kateri govorimo).

b) RAZČLENJEVANJE

gre za **skladenjsko analizo**

kako vemo, katere besede sodijo skupaj? To vemo iz svojega **besedilnega sveta**, odločimo se na podlagi poznavanja **slovničnih pravil**

interpretacije moramo povezovati na različnih ravneh (vsota nekaterih besed ni nujno smisel konteksta) – ni nujno, da je vsako zaporedje, ki se konča s piko, trditev (se vam ne zdi, da je tabla umazana?) = **oceniti moramo kontekst v katerem je raba**

raba je lahko **primerna/neprimerna** (neprimerno npr. buča kot glava v formalnem govoru)

Problem: vsota pomena besed v besedni zvezi – ta je povezana s problemom stereotipov (za slovenščino je bolj značilna raba levega kot desnega prilastka, bolj pasiv kot aktiv ...) – odločamo se glede na to, kakšen je naš namen!

prim.: prevod blatni izdelki (izdelki, ki so blatni) : izdelki iz blata

sinteza proteinov (česa?) : proteinska sinteza (kakšna?)

Vprašanje besednega reda: včasih dela besedila ne razumemo dobro, ker je avtor zamenjal zaporedje in vplival na razumevanje besedila.

KONTEKST = konkretni komunikacijski (govorni) položaj v katerem poteka sporazumevanje.

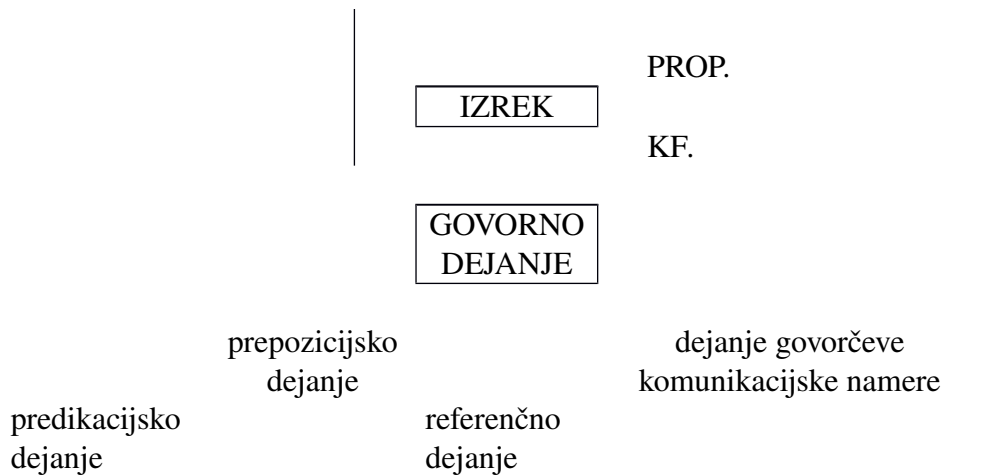
Kaj je tisto, kar kontekst oblikuje in narekuje prepoznavanje smisla besedila oziroma pogojuje izbiro sredstev pri tvorcu?

Govorna dejanja:

udeleženci

odnos med udeleženci,
njihovo vedenje o svetu

navzočnost
predmetov o
katerih se
govori (tudi

Kontekst lahko pojasnimo s tremi deli:

fizični svet (okolščine, kar dejansko vidimo)

socialni svet definira odnose/hierarhijo med udeleženci (odnosi so definirani s tem, katere funkcije opravljajo v določenem govornem položaju – ali so predstavniki institucije ali posamezniki) Kako na izbiro sredstev vplivajo razlike med spoloma? Kako so pomembne so starostne oblike? Npr. sledenje načelu ekonomičnosti: mwa – včasih ne.

mentalni svet udeležencev v konkretnem govornem položaju (kakšno je njihovo védenje, njihova čustva/emocije) – že na ravni prepoznavanja besed se lahko interpretacije razlikujejo glede na naše védenje

Socialni in mentalni svet sta tista, ki ju moramo še 'razvozlati'.

Načela uspešnega sporočanja:

dobro poznavanje teme
okoliščine sporočanja
prvine verbalnega jezika
značilna zgradba besedilne vrste
prenosnik

Grice – eden od znanih pragmatolingvistov, ki je poskušal razložiti **načela uspešnega govornega dejanja** z upoštevanjem določenih smernic, ki zagotavljajo uspešnost ali neuspešnost govornega dejanja.

Načela uspešnosti:

Načelo **SODELOVANJA** je osnovni **predpogoj**, da pride do uspešnega govornega stika (če vsi udeleženci niso pripravljeni sodelovati, do stika sploh ne more priti). Sodelovalno načelo pojasnjuje še nekaj dodatnih **MAKSIM**, ki so zgolj **smernice** (če jih ne upoštevamo, ne pomeni, da kršimo previla, a zagotavljajo boljše/kvalitetnejše sporazumevanje):

1. Maksima **RELEVANTNOSTI**

pomeni izbiro teme (temo, ki jo izberemo, izberemo glede na kontekst in ta **tema** mora biti **relevantna** – relevantnosti ne moremo določiti za vse kontekste enako, različne teme so lahko relevantne v **različnih kontekstih**: odvisno, kje se odvija, kdo je naslovnik in kakšen je namen).

2. Maksima **KVALITETE/KAKOVOSTI**

je zelo pomembna, če je ne upoštevamo, lahko kot tvorci doživimo tudi sankcije. Pisati moramo o tem, za kar smo prepričani, da je res oz. za kar lahko preverimo resničnost/ neresničnost. Za tisto,

kar nismo prepričani ali je res, lahko napišemo, ampak s takimi sredstvi, da je razvidno, da izražamo le našo domnevo – **domneve ne smemo predstaviti kot dejstva!**

3. Maksima **KOLIČINE/KVANTITETE**

zadeva **količino predstavljenih podatkov** (glede na kontekst odločimo koliko podatkov je dovolj, da naslovnik razume sporočilo). Podatkov ne sme biti preveč ali premalo, mejo pa je težko postaviti. Količina podatkov je v interakciji z mentalnim svetom – naslovnik ima svoj mentalni svet, tvorec pa ne more/ne zna vedno določiti obsega naslovnikovega mentalnega sveta, zato napišemo preveč ali premalo. Zato je zelo pomembna **dvosmernost komunikacije** (v procesu sodelujeta tako naslovnik kot tvorec) – tudi naslovnik je lahko kriv, da sporazumevalni proces ne uspe.

4. Maksima **NAČINA**

je povezana s 3. maksimo. Zadeva **način oblikovanja besedila** (kako izbiramo sredstva s katerimi poskušamo vplivati na naslovnika, napotki, smernice). **Jasnost, jedrnatost in nedvoumnost** – potem je velika verjetnost, da dosežemo svoj namen.

Kršenje maksim:

oglasi maksime kršijo zavestno – s tem dosegajo svoj učinek (da ljudje kupijo stvar ...)
politična besedila svoj učinek gradijo na kršenju maksim (dejstva v obliki domnev, kršijo relevantnost, količino ... kakovosti naj ne bi)
šale (ravno tisto, kar manjka ustvarja poanto)

Obstaja torej skupek besedil v katerih avtorji ne upoštevajo smernic uspešnega sporazumevanja, ampak temeljijo na kršenju maksim.

&Renata Zadavec Pešec: Osnovni pojmi pragmatike (po Grice-u)

Kako besedilo nastaja in kaj besedilo sploh je? Kako povedati kar mislimo?

Glej list: »Tvorjenje izrekov«

Pomembna komponenta pri tvorjenju izrekov/besedila je **KONTEKST** (v njem so pomembne pragmatične predpostavke in namen s katerim vstopamo v sporazumevanje) gre za t. i. **predjezikovno konceptijsko raven** (porajanje idej v nekem kontekstu, ko bi težko govorili o besedilu kot takem, ki bi ga izrazili z verbalnimi sredstvi; ampak obstaja kot notranji govor). Tu presojamo kako, zakaj, komu in v katerem kontekstu bomo nekaj povedali.

Obstajajo torej določene misli, za katere moramo poiskati besede (**leksikalna izbira**), s katerimi jih bomo izrazili. Te besede moramo **povezati med seboj** in uporabiti ustrezna sredstva s katerimi izrazimo tudi **prozodične enote**. Za samo strukturo in za to, koliko elementov bomo porabili, je pomembna predvsem izbira nekega elementa **glagol (predikator v kontekstu govornega dejanja)**. S tem, ko izberemo predikator, smo določili tudi vrsto strukture (s tem opravimo tudi že izbiro v

skladenjskem sistemu). Glagol je tisti, ki **oblikuje strukturo** (v svojem korenskem morfemu nosi informacijo, kateri elementi ga morajo dopolnjevati, da bo struktura popolna in bo namen dosežen).

Prim.: kdo? kaj?
Maja je napisala pismo. (kdo je opravil dejanje, kaj je opravil)
Glagol narekuje izbiro določenih elementov!

zalivati
+ (živost, človeškost)

deževati pomeni, da smo izbrali brezosebno strukturo
(je sam zadosten element, ni vezljiv)

Ko izbiramo, katere lastnosti bomo pripisali kateri od zunajjezikovnih dejanskosti, se s tem izraža tudi naše stališče do te zunajjezikovne dejanskosti.

Prim.:

Miha je dal knjigo Maji. aktivna/tvorna struktura
Knjiga je bila dana Maji. ni v ospredju dejstvo, da je nekdo dal knjigo, ampak je bila dana (trpna/pasivna struktura)

Maja je dobila knjigo. pomembno je, kdo je dobil knjigo (recipient/sprejemnik)
Tudi v isti strukturi lahko razvrščamo elemente na začetek/konec – odvisno od **členitve po aktualnosti** = kaj želimo poudariti.

Dve vrsti pomembnosti:

1. vezana na izbiro strukture
2. znotraj strukture glede na pomembnost (pomembno na konec – kar slišimo nazadnje si bolj zapomnimo)

Razvrščanje informacij: pomembno informacijo na konec (jedro/**rema**), manj pomembno v izhodišče (začetek/**tema**).

Vse kar smo strukturirali moramo še izraziti, govorimo o **fonetičnih procesih**. V **prozodičnem sistemu** izberemo **končno intonacijo** (padajoča s . in ? za č. k, , z).

Končni rezultat je **izrek**, ki mora biti **primeren kontekstu**. Ali smo uspešno izrazili svoj namen ali ne, pa je odvisno od prejšnje izbire/procesa.

Kako moramo izreke povezati v večjo celoto, da lahko govorimo o besedilu?

BESEDILO

- smiselno** (prepoznavna namen in tema)
- sovisno** (kohezivno)
- zaokroženo** (koherenca)

poved : izrek (pragmatično) : stavek

stavek je stavčni vzorec s katerim ponazorimo strukturo: $S_{nom} - VF - S_{acc} - S_{dat}$
(verbum finitum)

> napolnimo ga z besedami 8

poved je z besedami napolnjen stavčni vzorec: os – pov – pred₄ – pred₃

izrek je poved s komunikacijsko funkcijo

Besedilo je tista komunikacijska postavitvev, ki je smiselna, sovisna in zaokrožena.

Dressler in **de Beaugrande** (&Uvod v besediloslovje): Besedilo je tista komunikacijska postavitvev, ki ustreza sedmim kriterijem besedilnosti:

1. kohezija
2. koherenca
3. namernost
4. sprejemljivost
5. informativnost
6. situacijskost
7. medbesedilnost

Kohezija in koherenca sta povezani z besedilom, ostale pa zadevajo druge elemente komunikacijske verige.

MEDBESEDILNOST

zadeva pojavljanje elementov drugih besedil, besedilnih vzorcev v nekem besedilu.

Npr.: kdor ne skače ni Slovinc : kdor ne skače ni učenc

(opazimo elemente medbesedilnosti)

Na nek način se pojavljajo različni besedilni vzorcimi tvorimo novo besedilo v katerega vmešamo neke stare vzorce (medbesedilnost ni prepisovanje npr. z interneta).

SITUACIJSKOST

Kriterij zadeva **ustrezno izbiro sredstev glede na situacijo** (besedilo je vezano na kontekst/situacijo).

Npr.: Po cesti peljemo 80 km/h. Ob njej je sporočilo naj vozimo 40 km/hmi tega sporočila sploh ne moremo prepoznati, ker gremo prehitro.

INFORMATIVNOST

je **stopnja (ne)pričakovanosti na ravni oblike in vsebine**. D & B govorita o treh stopnjah, tretja je najvišja (B = pričakovane, nepričakovano). Besedilo kot dinamična komunikacijska pojavitev zahteva **menjavanje** teh **stopenj**.

Kaj je nepričakovano na ravni oblike? Na primer, da bi predavanja potekala v vezani besedi, če bi dobili vabilo na podelitev indeksov v obliki soneta ... kontekst vpliva na to, ali neko pojavitev lahko uvrstimo na 1., 2. ali 3. stopnjo (nekaj je za določen kontekst bolj pričakovano kot za drugega).

SPREJEMLJIVOST

Določeno besedilo je lahko za naslovnika bolj ali manj sprejemljivo. Sprejemljivost je povezana tudi s tolerantnostjo in predpostavkami. Oceniti moramo **kontekst** in izbrati sredstva – pri tem računamo na tolerantnost **naslovnika**, ker če ne ni učinka, ki smo ga želeli doseči.

NAMERNOST

Govorimo o **namenu**, ki ga ima **tvorec, ko oblikuje besedila** (glede na to, kaj želi doseči pri naslovniku, izbira sredstva). Besedila se delijo na več tipov, glede na to kakšen imamo namen. Namen nas že usmerja v besedilno vrsto (vpliva na to izbironpr. poizvedovalna besedila, če želimo nekaj izvedeti; želja/ukaz ...)

KOHEZIJA in KOHERENCA

Besedilo mora biti na površini in v globini speto (in to površinsko in globinsko spetost zadevata kohezija in koherenca).

KOHEZIJA

D & B: Kohezija je **besedilni kriterij, kjer z uporabo slovničnih sredstev zagotovimo povezanost besedila**. Ta povezanost je povezanost na **površini**.

to še ne zagotavlja globinske spetosti besedila

površina = struktura avtor te delitve
globina = pomen je Noam Chomsky

Pri koheziji se srečamo z dvema postopkoma:

1. **NAVEZOVANJE** (anaforičnost), **naveznik** (anafora):

Nenadoma je pred skupino zapeljal avto. Nihče ga ni opazil.

Zunajjezikovno dejanskost najprej poimenujemo s **polnopomensko besedo** (neodvisno od konteksta), potem pa na to isto zunajjezikovno dejanskost z **anaforičnim zaimkom**.

Problem:

Besede z enakimi slovničnimi lastnostmi, ki na njih kažemo z istim anaforičnim zaimkom (takrat prvo besedo ponovimo ali uporabimo kakšno drugo sredstvo – npr. pravna besedila imajo veliko dobessednih ponovitev).

Pri določenih izrazih ne vemo kaj pomenijo, če ne poznamo **konteksta** (npr. jaz, tukaj, tam) – to so izrazi s kazalno vlogo = deikti).

2. **NAPOVEDOVANJE** (kataforičnost), **napovednik** (katafora):

Povabil ga je domov. Jan je seveda rad prišel.

Polnopomenska beseda se pojavi šele **kasneje**, najprej pa na zunajjezikovno dejanskost kažemo z **zaimkom**.

Oba postopka (navozovanje in napovedovanje) sta pravilna oz. možna. Vendar za boljšo preglednost in razumevanje je bolje uporabiti navezovanje.

Ta dva postopka nista edina postopka za vzpostavljanje površinske spetosti besedila.

Kohezijo vzpostavljamo:

a) s **predmetnopomensko besedo/besedno zvezo** (dobesedna ponovitev ali delna dobesedna ponovitev, to je s spremembo v besedni vrsti)

dobesedno ponavljanje ni najbolj primerno ves čas (s tem kršimo maksimo načina):

Tega najprej razrežejo na plasti. Plasti razrežejo v paličice.

lahko le delno ponovimo besedo = sprememba v besedni vrsti:

Oče je prišel domov. Njegov prihod je razburil babico.

b) s **sopomenko, nadpomenko** ali **parafrazo**

(različne besede v pomenskem razmerju s prvo besedo):

Drevo je razprostiralo svoje veje nad vrtnom. Listavec nam je nudil prijetno senco.

c) s **kazalno besedo** (diekt-om):

Glavico drgnemo ob ploskev, ki vsebuje vnetljivo snov. Ta se takoj vžge.

Kazalna beseda kaže na nekaj kar obstaja zunaj jezika. To lahko poimenujemo s

KOREFERIRAJOČI IZRAZI (=različni izrazi, ki poimenujejo isto zunajjezikovno dejanskost)

napaka v OŠ in SŠta kazalna beseda ne nadomešča ničesar! V besedilu koreferirajoči izrazi ne nadomeščajo eden drugega, ampak samo poimenujejo isto zunajjezikovno dejanskost.

) z **osebno glagolsko obliko** (morfemsko navezovanje) je najpogostej še:

Tom Hanks je bil odličen znanstvenik. S takrat največjim teleskopom je opazoval

osrčje vesolja.

(3. os. ed., m. sp.)

d) z **elipso**

= postopek/sredstvo, kjer se določen element, ki ga predvidevamo, da bo stal na nekem mestu, **izpusti**

e) z **glagolskim časom**

... &Vojko Gorjanc: Razprava o konektorjih (sredstvih, ki spenjajo besedilo na površini)

KOHERENCA

D & B: Gre za načine, na katere so komponente besedilnega sveta – tj. konstelacije pojmov in relacij (odnosov) na katerih temelji površinsko besedilo – **medsebojno dostopne in relevantne.**

kontinuiteta smislov

pomensko razmerje med deli besedila

Gre torej za kontinuiteto smislov oz. za pomensko spetost besedila. Pri tem seveda uporabljamo slovnična sredstva, predvsem pa med temi sredstvi ne smemo pozabiti besednega reda in sredstev

s katerimi izražamo pomenska razmerja med deli besedila. Istopomensko razmerje lahko izrazimo na različne načine.

Pomenska razmerja (ena se bolj povezujejo z enim tipom besedila, druga z drugimi) izražamo lahko z zaporedjem povedi (da je iz zaporedja razvidno tudi pomensko razmerje): Predavanje je odpadlo. Bila sem na bolniškem dopustu. zakaj?

Predavanje je odpadlo, ker sem bila na bolniškem dopustu. zakaj?

Odvisniki se med seboj razlikujejo glede na pomensko razmerje med povedmi/stavki.

BESEDNI RED

(eno izmed poglavij iz skladnje)

je pomembno sredstvo za izražanje koherence

kaže odnos tvorca do zunajjezikovne dejanskosti

&Breznik: Besedni red v izgovoru (Dom in svet, 1908)

še pred Čehi opozarja na aktualno členitev besedila

O besednem redu je napisano zelo malo (Vidovič Muha, Toporišič, Pogorelec, Zuljan Humar, Pogačnik). Slovenci se orientiramo po svojem čutuotroci dobivajo dražljaje iz okolja: otrok reče »moja punčka« tako kot sliši druge, ne reče najprej »punčka moja«.

Breznik naredi korak dalje, a ga ne vključi v svojo slovnico.

Bistvena spoznanja Breznika:

Omenja dve vrsti pravil/besednega reda:

- a) **nevtralni besedni red**
- b) **zaznamovani besedni red** = tisto zaporedje, ki je po eni strani nepričakovano in so v njem po drugi strani kršena določena pravila – veže se predvsem na umetnostna besedila, vendar se pojavlja tudi drugje. Gre za (ne)namerno kršenje pravil tako proste kot stalne stave

V okviru besednega reda govori o dveh vrstah zaporedja:

- a) **stalna/neprosta stava**
- b) **nestalna/prosta stava**

Stalno stavo urejajo slovnicihna pravila:

pridevnik pred samostalnikom

predlog pred samostalnikom (izjeme: kava z ali brez?)

zaporedje v naslonskem nizu (pono či se mi je sanjalo)

naslonski niz stoji vedno za prvim stavčnim členom v trdilni povedi

veznik stoji vedno med deli, ki jih povezuje

zaporedje v levem prilastku

&pravila stalne stave preberi v Toporišiču in Brezniku!

Kljub zgoraj omenjenim pravilom, **slovenščina nima stalnega besednega reda** v smislu zaporedja stavčnih členov. Slovenščina ima torej **prosto stavo z določenimi omejitvami**, ki smo jih našteali.

Toda, prosta stava ni tako prosta, ker imamo **načelo členitve po aktualnosti**, tj. pomembne podatke razvrščamo na konec stavka/povedi. Pri tem moramo upoštevati kontekst.

Problem obravnave besednega reda: včasih so ga omejevali le na stavek. Breznik spozna, da to ni mogoče – to je stvar večje besedilne enote = govorni odstavek.

Posebni stilni učinki s kršitvijo pravil npr. pri Cankarju: zaznamovan besedni red v smislu proste stavekar bi moralo biti v remi razvrščena v temo.